دودیال

دتیر په دوام:

په افغانستان کې دښکلي لیک ډولونه

(اوومه برخه)

سره له دې چې هند، پاکستان، ایران او عربی هیوادو کی په عین الفبا او طریقه لیک(خط) کیږی او په دغو ټولو هیوادو کې د ښکلي خط هنر و او اوس هم شته، خو څومره چې د امیرعلیشیرنوایی پاملرنه او هڅونه په افغانستان کې تذهیب او میناتور، خطاطی، کتابت او تجلید ته وه، هغه مهال نورو هیوادو کی نه وه. له هغه راهیسې افغانستان کې د خط او میناتور یو ځانګړی سبک رامنځته او نورو سیمو ته خپورشو. هېره دې نه وي؛ کله چې موږ د خط او کتابت خبره کوو، نو دې سره میناتور او تذهیب هم یو ځای وي، دا ځکه چې پخوا عموماً دیوانونه، سپیڅلی کتابونه دلیک تر څنګ د داسې حواشیو لرونکي وو، چې په جدول او میناتور به جلا کیدل. زیاتره پخوانی افسانې او د الف لیلة په شان آثار او له هغو څخه نور جوړ شوی متنونه د ځناورو، ونو، بوټو او ګلانو د انځورونو لرونکی هم وو. زموږ لومړنیو رسمی جرایدو لکه شمس النهار، سراج الاخبار،امان افغان او نورو هم انځور شوې کلیشې او خطاطی شوي سرلیکونه لرل. په دې توګه د انځورګری او میناتور بحث له خط او خطاطی سره شریک دی.

په افغانستان کې د لیک بېلابېل ډولونه وواو دغه ټول ډولونه د لیک بېلابېلو استادانو کارول، چې نورو هیوادو کی یې ساری نه و. په افغانستان کې د ښکلي خط ترڅنګ میناتور هم له پخوا څخه دود و. البته اوس هم په نوموړو ټولو هیوادو؛ په تیره بیا ایران اودمنځنی آسیا هیوادو کی هم د لیک دغه ډولونه شته. دغو ټولو خطونو اهمیت درلود، یو تر بل یې زیادت او کمښت نه و، خو د تنوع او په هر یوه کې د قلم دازمایلو لپاره به خطاطانو دهغو په لیک سره خپل هنر زباتاو. دا خطونه لکه: کوفی، ثلث، تعلیق او نستعلیق، شکست، معقلی، ثلث،نسخ، محقق، توقیع، رقاع او مشجر دي. دغه لیکونه زیاتره په سیاهی او نیی قلم کیږی، خو اوس د نیی په شان نور قلمونه او کیمیاوی رنګونه دود شوي دي.

په ملي آرشیف کې د دغو ټولو ډولونو خطي نادرې او کمیابه نسخې شته. همدا اوس هم ددغو لیکنو کښل او دښکلي هنر په توګه یې وده ترسترګو کیږي. په تیره بیا نستعلیق او ثلث ډیر رواج دی، خو د امیرعلی شیر نوایي د دوران نامتو میناتور او خطاط او شاعر سلطانعلی مشدی دا ټول دبرابر ارزښت او اهمیت وړ بللی او ویلی یې وو:

جمع میکــن خطــوط استادان

نظری میفگن در این و درآن

د یو شمیر نامتو خطونو ډولونه چې همدا اوس هم خطاطی کیږی، دا دي:

کوفي

دا یو ډیر پخوانی لیک دی. لکه هغسې چې دنړۍ دټولو خطونو په هکله بیلابیل نظریات ورکړل شوي دي، د کوفی لیک په هکله هم نظریات مختلف دي، ځینی یې منشا عبری لیکدود بولی، ځینی نور یې سریانی بولي. دا خط د اسلام مبارک دین له خپریدو مخکې په ټولو اسلامی ، په تیره عربی هیوادو کې تر ټولو زیات مروج خط و. ډیره لرغونی بیلګه یې د سوریې په ختیز کې د حران ښار د(انمارې) د مانې پر یوه ډبرلیک لیدل شوی ده. اوس یې یواځې پنځه کرښې پاتې دي. په پیل کې یې ځینو حروفو لکه ب، ت، ج او نورو تورو ټکی نه لرل، نوځکه یې لوستل ډیر ګران کار و، وروسته بیا ډیرو حروفو ته ټکی کیښودل شول اوپخوانۍ ستونزه حل شوه. په ۱۷۰ قمری کال دغه لیک کاملاً بشپړ شو. دقران عظیم الشان لومړنۍ نسخې هم په همدغه لیک لیکل شوې وې. دافغانستان په ارشیفونو کې د دغه خط تذهیب شوې بیلګې شته.

دغه بیلگه د افغانستان د خط د شهنشاه(عزیزالدین وکیلی پوپلزی ده. د خطاط هفت قلمی افغانستان د کوفی خط بیلابیل آثار موږ ته د غوره فرهنگی میراث په توګه راپاتې دي.

نستعلیق

دا دلیک یو ډیر ښکلی ډول دی، چې په افغانستان او ایران کې ډیر مینه وال لري. همدا اوس هم زموږ ډیر خطاطان همدا ډول خط کاروي او د ډیروښایسته آثارو بیلګې لرو. زموږ د ډیرو چاپی او بریښنایی خپرونو عنوانونه، کلیشې، د هټیو او اداراتو لوحې، اعلانونه، ترافیکی لاربښوونې، بلبوردونه،اسناد او نور په دې خط لیکل کیږي. پخوا هم زموږ د کلاسیک دور زیاتره دیوانونه په همدې لیک خطاطی شوي دي. دیو شمیر څیړونکو په وینا؛ دغه لیک د میرعلی په نوم یو چا رامنځته کړ، خو وروسته بیا دمیرعلی هروی او سلطان علی مشهدی (چې د امیرعلی شیرنوایی پرمهال یې دکتابونو او دیوانونو کتابت کاو) په لاس پیاوړی او لا پراخ دود یې وموند. یو شمیر دخط څیړونکی وایی چې دغه لیک د دوو نورو ډولونو یعنی (نسخ) او (تعلیق) له ترکیب څخه رامنځته شوی، یعنی (نس+ تعلیق) څخه نستعلیق جوړ شوی دی. د دغه خط په رامنځته کیدو، نسخ او تعلیق هم په خپل حال او اعتبار پاتې و، خو یوائې د خطونو تنوع کی زیاتوالی راغی. د نستعلیق دخط یوه بیلګه به په ایران کی د افغان خطاط او میناتور ښاغلی میرزایی له ښکلی خط څخه غوره کړو:

په افغانستان کې زیاتره تاریخی اثار، پخوانی ودانۍ او مانۍ د دې لیک بیلګی لري. لکه بابر بڼ کې، د خوړیانو د مملي بڼ کې، د امیر عبدالرحمن خان د زیارت مانۍ، په هندوستان کې د افغانی امراوو او سلاطینو د مهال ودانۍ، د مولانا جامی زیارت اود بلخ روضه. داعلیحضرت امان الله خان پر زیارت هم پر نستعلیق خط لیکنه شوې ده او ډیر نور آثار. پیښور کې د عبدالرحمن بابا او خوشحالخان خټک او په لاهور کی د اقبال پر قبرونو د افغانستان خطاطانو دغه لیک کړی دی.

د بلخ د روضی پر دروازه د نستعلیق خط یوه بیلیګه

ثلث

دا ډوول لیک ډیر مینه وال لري، چې ځینو ورته ام الخطوط او ځینو ورته سید الخط ویلی دی. زموږ زیاتره تاریخی ودانیو او زیارتونو باندې همدا ډول لیک شوی دی. د دې لیک لیکل ترنورو ستونزمن دي. د خط یو شمیر نور ډولونه لکه توقیع او رقاع له همدې خط څخه رامنځته شوی دي. دلته یی یوه بیلګه غوره کوو:

تعلیق

دخطونو د بیلابیلو ډولونو یو ډیر ښکلی خط تعلیق دی. د غه لیک ډیر زیات لرغونتوب نه لري، ډیر مروج هم ندی، خو بیا هم ځینی آثار، فرامین او سندونه په دې خط موجود دي. د لیک او خطاطی ځیرونکی محمد علی عطار هروی وایی چې دغه لیک د سلطان حسین بایقرا له سطنت وروسته په هرات کې دخواجه تاج هروی له خوا رامنځته شو. منشا یی توقیع خط دی، خو بدلون پکې راوستل شوی دی. زیاتره یی نسخ خط بولی، خو د ښه ښکاره کیدو په خاطر لږ بدلون پکې راوستل شوی دی. دغه خط توقیع ته ډیر ورته والی لري. دعلامه عبدالحی په وینا دې خط ته ترسل هم وایی دا ځکه چې زیاتره به مراسلات او ډاک کی کارول کید. تصادفی نده چې د مخابراتو وزارت تر ۱۳۷۰ل. کلونو پورې زیاتره پُستي ټکټونه او نور اسناد په همدې لیک خپرول. د خطاط هفت قلمی استاد پوپلزی په قلم یوه بیلګې یې دا ده:

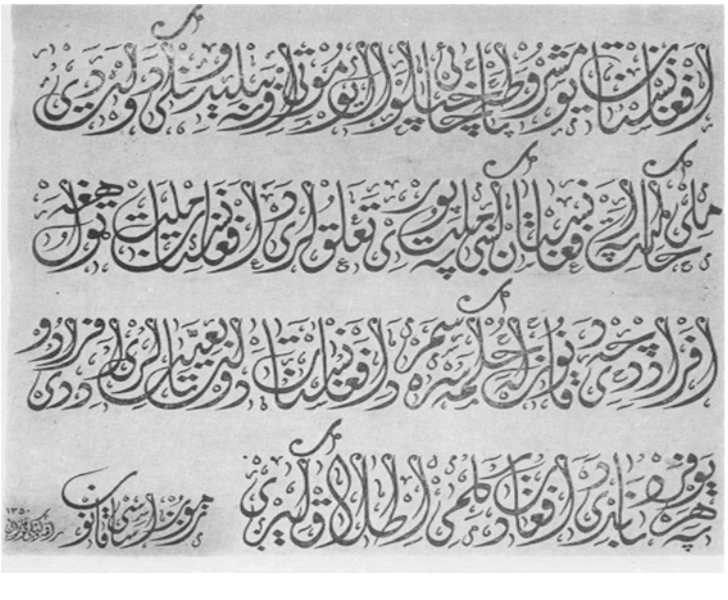

نسخ

دغه لیک ته حجازی خط هم وایی. دې ته ځکه نسخ وایی چې تر دې دمخه یې نور خطونه منسوخ کړل، اوس په کمبیوتر کې هم دا خط داخل شوی دی، ځینې یې پښتو نسخ هم بولي. دلیک څېړونکی وایی چې دا خط له ثلث څخه استخراج شوی دی. بڼه یی زیاتره ثلث او محقق خط ته ورته ده. د قران عظیم الشان خطاطی پخوا په همدې لیک معمول وه او اوس هم په ډېرو اسلامی هیوادو کې، خصوصاً افغانستان کې ډېر معمول دی. دا خط ساده، واضح، معتدل او روان دی او لوستل یې اسانه دی. د استاد پوپلزی له آثارو څخه به د نسخ یوه بیلګه دلته غوره کړو:

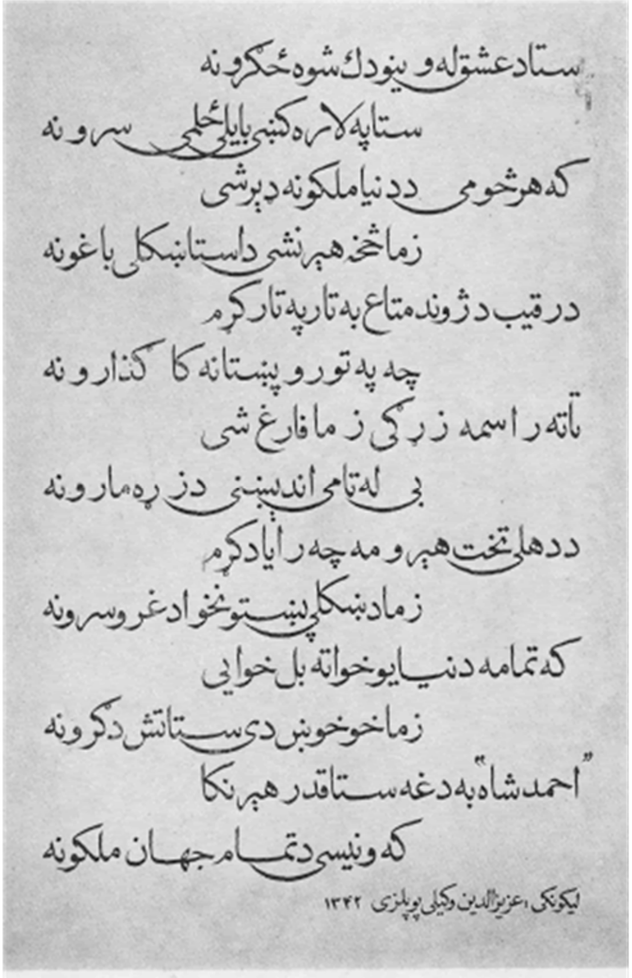

ستا د عشق له وینو ډک شوه ځګرونه
ستا په لاره کښې بایلي ځلمي سرونه
که هر څو مې د دنیا ملکونه ډېر شي
زما خو هېر نشي دا ستا ښکلي باغونه
د رقیب د ژوند متاع به تار په تار کړم
چه په توره و پښتانه کا ګذارونه
تا ته را سمه زړګي زما فارغ شي
بې له تا مې اندېښني د زړه مارونه
د دهلي تخت هېرومه چه را یاد کړم
زما د ښکلي پښتونخوا د غرو سرونه
که تمامه دنیا یو خوا ته بل خوا یي
زما خو خوښ دي ستا تش ډګرونه
"احمد شاه" به دغه ستا قدر هېر نکا
که و نیسي د تمام جهان ملکونه
لیکونکی، عزیز الدین وکیلی پوپلزی ۱۳۴۲

محقق خط

محقق په عربی ژبه یعنی ثابت شوی او واقعی. دغه ډول لیک له کوفی او ریحان خطونو څخه جوړ شوی دی، یو شمیر نور څیرونکی وایی چې دا لیک معقلی څخه په لږ بدلون را بیل شوی دی. توري پکې زیږه او په یوه سایز لیکل کیږی، دقت پکې زیات دی، هر ټکی خپل ځای لري. دحروفو ترمنځ مناسب واټن او نظم لري. د دغه لیک بازار څلور پیړۍ ښه تود و، په خلکو کې ډیر منل شوی و او خطاطانو هم ورسره مینه لرله. په ټولو اسلامی هیوادو کی قران عظیم الشان هم په همدې لیک لیکل کید. دغه لیک له ریحان خط سره ډیرورته والی لري. دغه لیک تر یوې پیړۍ مخکې پورې په ترکیه کی هم ډیر پلویان لرل. څیړنې ښیي چې اسلامی هیوادو او له هغې جملې په افغانستان کې دینی عامل هم دخط په وده او پرمختګ کې رول درلود. ادبی آثار، رسمی او شخصی اسناد به د انسان، ژویو او نوروانځورونو لرونکی وو، خو دزیارتونو، جوماتونو اوقبرونو لیکنو کې به یوائې خط او ځینی وخت به د ګلانو او پاڼوانځورونه وو. دغه دواړه هنرونه؛ یعنی هم خط او خطاطی اوهم میناتور د یو تن کار و. یعنی زیاتره خطاطان به دمیناتور په هنر هم لاسبري وو.

د محقق لیک بیلګه:

ٱلَّذِي جَعَلَ لَكُمُ ٱلۡأَرۡضَ فِرَٰشٗا وَٱلسَّمَآءَ بِنَآءٗوَأَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءٗ فَأَخۡرَجَ بِهِۦ مِنَ ٱلثَّمَرَٰتِ رِزۡقٗا لَّكُمۡۖ فَلَا تَجۡعَلُواْ لِلَّهِ أَندَادٗا وَأَنتُمۡ تَعۡلَمُونَ

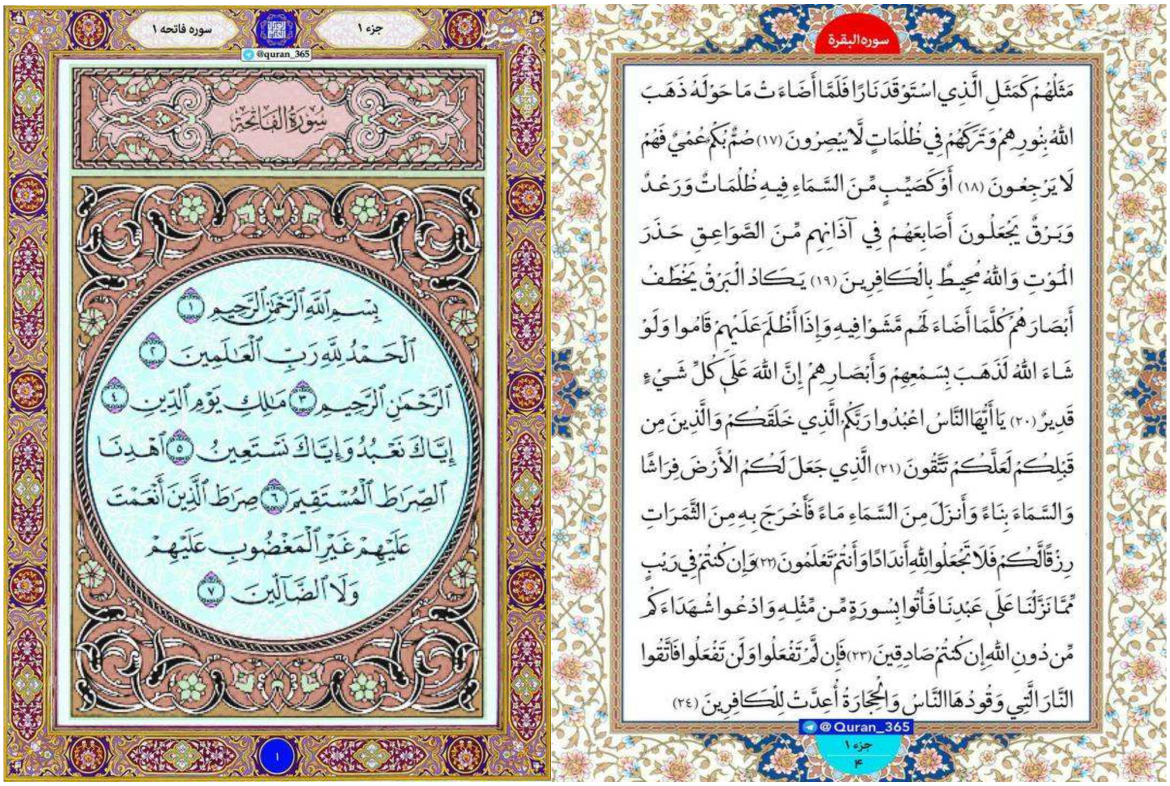

شکست لیک

دا یو ډیر هنری او ښکلی لیک دی، ځینی ډولونه یی دومره پیچلي دي، چې یو شمیر کسان یې اسانه نشی لوستلای. لوی استاد علامه عبدالحی حبیبی د خط او میناتوری په څیړنو کې دا موندلی ده، چې دغه لیک د میرزافصیحی انصاری هروی له خوا رامنځته شو. نوموړی په دې لیک کې خپل یوه شاګرد(میرزامحمد شفیع شفیعی هروی) ته روزنه ورکړه او شفیعی بیا دې برخه کی ډیر پرمختګ وکړ او په بیلابیلو طرزونو یی مروج کړ. ځینی یې یواځې شکست بولي، خو ځینی نور ورته نستعلیق شکست وایی. شکسته نستعلیق خط د وخت په تیریدو سره پرمحتګ وکړ او یو شمیر نور ډولونه هم ورڅخه جوړ شول.

پخوا به زموږ په اداراتو او رسمی چارو کې خلکو دې ډول خط ته (میرزایی پوخ) خط وایه. هغه چا به چې دا ډول خط درلود، ډیر ماهر او پوخ مدیر به بلل کید. د ښکلي خط مهارت زموږ په رسمیاتو، ټولنه او فرهنګ کې ډیر د درناوی وړ کمال و. د پوخ او ښکلی خط لرونکو به ټولنه او دخپل کار په ماحول کې ډیرقدر درلود او ټولو به یې درناوی کاو. اصلاً د مرزا، میرزا، میرزاده،میرزازاده او میرزایی اصطلاحات هم په خط او قلموالو پورې اړه لري. دا په افغانی ټولنه کې یو لوی (منصب) شمیرل کید او د ښکلی خط دلرونکو اعتبار ټولنه کې اوچت و. په دې توګه دغه هنر د وګړي له ټولنیز دریځ سره سیده اړیکه لرله او لری یې. ډیره ښه خبره دا وه چې ډیر کلونه میناتور او ښکلی خط دمعیشت ښه وسیله وه او د معنوی ارزښت ترڅنګ یې مادی اړخ هم دپاملرنې وړ و. دا د خط هغه ډولونه و چې ډیر معمول دي، د دې ترڅنګ یو شمیر نور ډولونه هم شته چې یواځې نوم یې اخلو: طومار، خواشی، عهود، موامرات، امانات، دیباج، مدیح، مرصع، ریاس غبار او بیاض. ځینی وخت د یو ټاکلی سند یا دکتاب ډول ته معین خط کارول کید. مثلاً زموږ په هیواد کی معمولاً دکلیز(جنتری) لپاره ځانګړی لیک، دبانکنوټ لپاره ځانګړی لیک، دتذکرې اود اخبارونو د عنوان لپاره جلا لیک، د عرضپاڼې لپاره جلا، د وکالت او نکاح خط او نورو لپاره جلا لیک معمول و. د کمپوتر او دیجیتل تکنالوژۍ په راتګ سره هغه دود له منځه ولاړ اوس دکمپیوتر خطونه هم خپل نومونه لری لکه نازو، کروړ، او نور.

د افغانستان ډیر اسناد چې دنړۍ سراسر کې خواره شوي، د دغو ټولو خطونو لرونکی دي لکه د پست ټکټونه، پاسپورت او نور. دافغانستان بانکنوټ د خپل لومړني ځل نشر څخه تر اوسه د ډیر ښکلی خط او میناتور بله بیلګه ده.

یو شمیر ښکلی او مستظرفه صنایع اولاسی کارونه د اقتصاد په علم کې کوچنی کاروبارونه (small business)بلل کیږي. کوچني یا واړه کاروبارونه هغه دي چې په فردي ډول یاهم په ټولیز ډولتولیدات او خدمات ارایه کوي، چې موخه ورڅخه د عاید تر لاسه کول وي. دغه ډول کاروبار لږې سرمایې ته اړتیا لري او عایدات یې هم د ثقیله او درنو صنایعو او غټې پانګونې په پرتله لږ وي، خو ځیني وخت یې بیه ډیره اوچته وي.په کوچنیو کاروبارونو کې د ګڼ کتلوی صنعت په پرتله کم شمیر کسان په کار بوخت وي. کله چې په اقتصاد کې د نویو تجارتونو په اړه خبرې کیږي، نو ډېر وخت د تجارت له نوم سره د

ډیرې پانګونې، د کاروبار لپاره د پراخ ځای، او ډیر امکانات معنا او مفهوم ذهن ته تداعی کیږی. حال دا چې هر عاید لرونکی کاروفعالیت په خپله یوه سرمایګذاری او تجارت دی. توپیر په دې کې دی چې پرمختیایی هیوادونه له کوچنیو کاروبارونو شروع کوي او لوی ثقیله صنعت او لویې پانګونې ته رسیږی. زیاتره هغه هیوادونه چې اوس ښه اقتصاد لري له کوچنیو تجارتونو څخه یې پیل کړی و، دا زموږ ستونزه ده چې کله مو هم د کوچنیو تجارتونو فرصتونه نه دي پلټلي. په تیره بیا چې زموږ هیواد کې یې د پرمختګ ښه امکانات شته.

د کوچنیو کاروبارونو یو ښه والیدا دی چې، په لږ وخت کې یې د جوړیدو او خدماتو د ارایه کیدو قابلیت پیدا کولای شو .کله چې یو څوک دنده له لاسه ورکړي، نو لومړی ځل حس کوي چې اړتیا ده تر څو خپل یو وړوکی کارو بار را پیل کړي. ډیری خلک به تاسې لیدلي وي چې د دندې له لاسه ورکولو وروسته ځان ته د تسلۍ په پار وايي چې، که نور نه شو یو وړوکی کارو بار به را پیل کړم یانې دا یوه تکیه ګاه غوندې ګڼلی شو. دا ډول کارونه، په تیره بیا هغه بوختیاوې چې هنری اړخ هم ولري، له روانی پلوه ډیر تسکین بخش او له روغتیا سره مرسته کوونکی دي. نوره نړۍ کې د وړو کاروبارونو لپاره په دولتي او خصوصي کچه اداري کارکوې او د ملاتړ او پایښت په پار ورسره مرستې کوي.

دوام لري.